doc. dr Sviatlana Kuhan
Brzeski Państwowy Uniwersytet Techniczny w Brześciu
doc. dr Viktoryia Zazerskaya
Brzeski Państwowy Uniwersytet Techniczny w Brześciu

ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO WSPÓŁCZESNEGO PAŃSTWA

ECONOMIC SAFETY THREATS CONTEMPORARY STATE

Streszczenie
W niniejszym opracowaniu Autorki przedstawiają rozważania dotyczące kształtowania bezpieczeństwa państwa, które jest i będzie bardzo ważne. Bezpieczeństwo państwa w ostatnich latach bardzo się zmieniło, poprzez zmiany jakie zaszły w Polsce jak również w Europie Środkowej i Wschodniej, powstały nowe uwarunkowania bezpieczeństwa. Państwo funkcjonuje w bliższym lub dalszym otoczeniu międzynarodowym mającym wpływ na tworzenie się i funkcjonowanie różnych uwarunkowań dotyczących bezpieczeństwa jak i gospodarki narodowej. Autorki zwracają uwagę na nieuniknione koszty społeczne kryzysu gospodarczego, przeprowadzanych głębokich reform rynkowych, a zwłaszcza bezrobocie, sprzyja szerzeniu się frustracji, rozprężenia, wzrostu przestępczości i innych patologicznych zjawisk społecznych. W tych warunkach może tworzyć się atmosfera sprzyjająca rozprzestrzenianiu się groźnych tendencji szowinistycznych lub nacjonalistycznych.

Słowa kluczowe: bezrobocie, ekonomia, koszty, kryzys, transformacja

Abstract
In this study, the authors present considerations regarding the shaping of state security, which is and will be very important. The security of the state in recent years has changed a lot, due to the changes that have taken place in Poland as well as in Central and Eastern Europe, new security conditions have arisen. The state operates in a closer or further international environment that has an impact on the creation and functioning of various conditions regarding security and the national economy. The authors draw attention to the inevitable social costs of the economic crisis, conducted deep market reforms, and especially unemployment, favors the spread of frustration, expansion, increase in crime and other pathological social phenomena. Under these conditions, an atmosphere favorable to the spread of dangerous chauvinist or nationalist tendencies may be created.

Key words: unemployment, economics, costs, crisis, transformation

Wstęp

Bezpieczeństwo państwa w jego różnych wymiarach, obecnie coraz częściej postrzegane jest w kategoriach zagrożeń wartości chronionych przez państwo oraz przeciwdziałań zmierzających do redukcji zagrożeń lub ograniczenia skutków destrukcyjnych oddziaływań. Dlatego też można stwierdzić, że zagrożenia są nieodłącznym elementem, zarówno negatywnej jak i pozytywnej interpretacji bezpieczeństwa, a stan bezpieczeństwa państwa jest zawsze albo wypadkową albo kompromisem pomiędzy potrzebami związanymi z ukształtowaniem pożądanego stanu a możliwościami ich zaspokojenia. Określenie barier i zagrożeń ze strony procesów rozwojowych w obecnych uwarunkowaniach współczesnego świata dla gospodarczych podstaw bezpieczeństwa kraju, ukierunkowuje je przede wszystkim na płaszczyznę ekonomiczno - obronną, jako część zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Aby określić zagrożenia ze strony procesów rozwojowych współczesnego świata dla gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, należy uprzednio zidentyfikować pojęcie zagrożeń w jego ekonomicznej treści.

Jednoznaczne określenie kategorii zagrożeń i bezpieczeństwa państwa jest trudne do przeprowadzenia - co wynika ze złożoności i wielowymiarowości ekonomicznego bezpieczeństwa państwa. Dostępne definicje zagrożeń nie ułatwiają wykonania zadania określenia ich istoty. W definicjach leksykalnych zagrożenie ma bezpośredni związek ze słowem bezpieczeństwo i najczęściej jest wyjaśniane odwrotnością bezpieczeństwa[1]. Najczęściej zagrożenia konkretyzowane są poprzez wartości, które mogą być utracone, a także poprzez przedmiot destrukcyjnych oddziaływań lub cechy źródeł zagrożeń[2]. Konkretyzację umożliwia także wskazanie podmiotu lub przedmiotu bezpieczeństwa. Ponadto zagrożenia mogą być skonkretyzowane np. poprzez przedmiot destrukcyjnych oddziaływań lub cechy źródeł zagrożeń.

Ogólne przedstawienie istoty tej kategorii, jak np. przez stwierdzenie, że „Zagrożenie to możliwość wystąpienia jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk”[3]. Również bariery są zaliczane do tak wartościowanych zjawisk. Dlatego też biorąc pod uwagę istotę pojęcia barier i ich skutki dla procesów gospodarczych i realizacji celów ekonomicznych i obronnych, można kategorie barier i zagrożeń stosować zamiennie.

[1] J. Pawluczuk *Bezpieczeństwo informacyjne podmiotów gospodarczych* // Wektory bezpieczeństwa. – Pod red. Tadeusza Bąka. – Jarosław 2013. – s.. 247.

[2] Ю.Н. Павлючук, А.А. Козлов Обеспечение экономической безопасности предприятий как фактор эффективного управления производственными системами. // Вестник Брест. государственного технического университета. – 2002. – № 3: Экономика. – с. 57.

[3] R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: D. Bobrów,E. Haliżak, R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 4.

1. Istota zagrożeń

W bardziej skonkretyzowanej formie „zagrożenie" najczęściej definiowane jest jako sytuacja, w której naruszone mogą być istotne dla danego podmiotu wartości. Inna dokładniejsza definicja podaje, że „Zagrożenie, sytuacja, w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności albo dóbr materialnych". Zagrożenie wywołuje u człowieka niepokój lub strach o różnym stopniu natężenia, do przerażenia lub obezwładnienia włącznie, bądź odruch lub świadomą chęć przeciwdziałania. Zagrożenie może wynikać z przyczyn naturalnych (np. oddziaływanie żywiołów) i spowodowanych przez innego człowieka (np. nieprzyjaciela)[4]. Zagrożenia kojarzone są z możliwością wystąpienia takich oddziaływań, które uniemożliwiają lub utrudniają realizację np. egzystencji, rozwoju (wartości) eksponowanych w naukach społecznych, albo wykonywanie zadań i funkcji (korzystanie z wartości użytkowych), jak jest to rozumiane np. w odniesieniu do urządzeń technicznych.

W naukach społecznych zagrożenia definiowane są między innymi jako niekorzystne i niebezpieczne dla żywotnych interesów i podstawowych wartości danego podmiotu (jednostkowego lub zbiorowego) działania innych uczestników życia społecznego[5]. W odniesieniu do państwa i narodu zagrożenie definiowane jest „...jako możliwość powstania sytuacji, w której dane społeczeństwo nie ma warunków dla swego bytu i rozwoju lub są one w sposób istotny ograniczone[6]. Natomiast „zagrożenie bezpieczeństwa państwa to splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.[7].

Takie stanowisko w kwestiach rozumienia istoty i treści zagrożeń upowszechnia się coraz bardziej. Jako reprezentatywną dla określania zagrożeń bezpieczeństwa państwa poprzez wartości, można przytoczyć następującą definicję: „zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego stanowi działanie lub ciąg wydarzeń, które:

- zagrażają drastycznie i w stosunkowo krótkim okresie jakości życia mieszkańców danego państwa;
- niosą ze sobą istotne zagrożenie ograniczenia możliwości dokonywania wyborów politycznych przez rząd państwa lub prywatne insty-

[4] *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, MON, Warszawa 1979, s. 512.
[5] M. Cieślarczyk, *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwań, szans i zagrożeń*, w: „Zeszyty Naukowe AON" 1999 nr 2(35), s. 233.
[6] R. Wróblewski, *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, w: „Zeszyty Naukowe AON" 1991 nr 3/4 , s. 69.
[7] J. Pawluczuk Uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa // Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny. – Red. Tadeusz Bąk, Zbignew Ciekanowski. – Jarosław 2013. – s. 149

tucje pozarządowe (osoby prywatne, grupy, korporacje) w ramach danego państwa"[8].

W ramach ogólnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego (państwa) wyróżnia się także zagrożenia dla jego różnych dziedzin (segmentów), na których jest ono realizowane. Można, zatem wyróżnić ich odpowiednie rodzaje. „Przyjmując za podstawę dziedziny, w których może wystąpić zagrożenie, wyróżnia się zagrożenia militarne i niemilitarne. Wśród zagrożeń niemilitarnych można z kolei wyróżnić zagrożenie polityczne, zagrożenie gospodarcze, zagrożenie ekologiczne, zagrożenie wewnętrzne i inne"[9].

Zagrożenia gospodarcze wyróżniane są jako „rodzaj zagrożenia bezpieczeństwa, w wyniku którego może nastąpić osłabienie potencjału gospodarczego"[10]. Zagrożenia bezpieczeństwa państwa, jak wynika z definicji, jest rozpatrywane w dwóch opcjach: w jednej jest określane przez pryzmat zagrożeń, ich struktury i warunków zaistnienia, możliwości likwidacji lub ograniczenia, w drugiej przez pryzmat ich wpływu na przetrwanie i rozwój kraju.

Ze sposobu podejść do zagrożeń reprezentowanych w obu opcjach wynikają istotne wnioski do rozpatrywania barier i zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Pierwsze nakazuje rozpoznać istotę, źródła i warunki zaistnienia zagrożeń. Drugie nakazuje badanie ich wpływu na możliwości realizacji wartości a także poszukiwanie sposobów eliminowania, unikania lub ograniczania zagrożeń, a w sytuacji ich przekształcenia w destrukcyjne oddziaływania, ograniczenia ich skutków.

Analizując zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa z treści pojęć bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa ekonomicznego, wskazać trzeba na dwa stanowiska w tej kwestii:

- pierwsze, koncentrujące się na określaniu zagrożeń poprzez negatywne skutki różnych oddziaływań na możliwość realizacji przez dany obiekt lub podmiot istotnych dla niego wartości;
- drugie, polegające na lokalizowaniu zagrożeń pośród konfliktów (określanie zagrożeń poprzez konflikty daje możliwość operacjonalizacji tych zagrożeń).

Zgodnie z pierwszym stanowiskiem zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (tożsamych w praktyce z bezpieczeństwem ekonomicznym kraju) prezentowane są jako możliwość utraty chronionych wartości rozpatrywanych na różnych płaszczyznach i jako odwrotność bezpieczeństwa. Różnica w definiowaniu polega głównie na przedstawieniu innych obiektów zagrożeń (lub płaszczyzn), jak np. system społeczno-gospodarczy lub potencjał obronno-ekonomiczny. Należy przy tym podkreślić, że kategoria potencjału gospodarczo-obronnego poprzedzała kategorię gospodarczych

[8] J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa,* ISP PAN, Warszawa 1996, s. 24.
[9] *Słownik terminów z zakresu*...dz. cyt., s. 163.
[10] Tamże, s. 163.

podstaw bezpieczeństwa państwa, a współcześnie ta pierwsza została wchłonięta przez tę szerszą drugą.

Na płaszczyźnie obronno - ekonomicznej, odnoszącej się do gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, Z. Kołodziejak zagrożenia gospodarcze ujmuje jako „..zespół czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym, uruchomienie których może doprowadzić do zaburzeń w rozwoju potencjału obronno - ekonomicznego”[11]. Podobne w treści jest stanowisko W. Stankiewicza, który w języku ekonomiki obrony pojęcie „zagrożenie” definiuje „...jako rodzaj możliwych i prawdopodobnych działań przeciwnika, skierowanych na osłabienie potencjału obronno - gospodarczego”[12]. Dodaje przy tym ważną uwagę w kwestii identyfikacji zagrożeń mówiąc, że stan bezpieczny cechuje brak zagrożenia lub niski stan napięcia polityczno - militarnego uznany za normalny w dłuższym okresie. Wynika z tego wniosek, że do zagrożeń nie należy zaliczać wszystkich niekorzystnych oddziaływań a jedynie te, które wyraźnie odbiegają od stanu „normalnego”. Ten autor nie wyjaśnia czym się charakteryzuje i jaki jest to „normalny stan” napięcia. Można wstępnie oprzeć się na intuicyjnym rozumieniu, tego czym są zagrożenia o niskiej intensywności.

2. Zagrożenia gospodarcze

W związku z fragmentarycznym ujęciem zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, podejmowane były próby zbudowania definicji całościowej. Taki zamierzony rezultat wydaje się zawierać następująca definicja: „Zagrożenie gospodarcze - stan, w którym państwo nie może przeciwstawić się takim oddziaływaniom zewnętrznym i wewnętrznym, które uniemożliwiają rozwój ekonomiczny zgodny z określonymi kierunkami i tempem, a przez to osłabiają potencjał gospodarczo - obronny”[13]. Jak łatwo zauważyć treść cytowanej definicji odnosi się do zagrożeń wartości, zarówno na płaszczyźnie ogólnoekonomicznej, jak i na płaszczyźnie gospodarczo - obronnej. Ponadto akcentuje, że zagrożenia mogą pochodzić zarówno ze źródeł zewnętrznych jak i wewnętrznych. Wydaje się, zatem, że jest to w miarę pełne, chociaż ogólne określenie istoty zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego. Łącząc przedstawione stanowiska należy stwierdzić, że zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (bezpieczeństwa ekonomicznego państwa) identyfikowane będą z takimi zewnętrznymi i wewnętrznymi procesami, które mogą skutkować brakiem zdolności gospodarki do zaspokajania uzasadnionych potrzeb, lub utratą adekwatności albo pogłębianiem niedopasowania gospodarczych podstaw bezpieczeństwa do sprostania wymogom konfliktów

[11] S. Michałowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w stosunkach wschód - zachód*, PISM, Warszawa 1990, s. 23.
[12] W. Stankiewicz, *Zagadnienia bezpieczeństwa ekonomicznego a gospodarka obronna*, w: *Bezpieczeństwo ekonomiczne, teoria i praktyka*, Łódź 1986, s. 29.
[13] Bezpieczeństwo gospodarcze, Opracowanie zbiorowe, AON, Warszawa 1994, s. 57.

Opierając się na takim sposobie rozumowania można stwierdzić, że gospodarka i gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa znajdują się w stanie niebezpieczeństwa, kiedy występuje regres gospodarczy lub zbyt niski w stosunku do potrzeb stopień zaspokojenia potrzeb związanych z bezpieczeństwem. Można też stwierdzić, że jest to taka forma istnienia, która nie zapewnia trwania, przetrwania, nie mówiąc o rozwoju.

Dla określenia specyfiki zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa istotne znaczenie ma także przywołane wcześniej rozumienie zagrożeń w kategoriach „umierania dla innych" lub „życia dzięki śmierci innych". Ten sposób postrzegania zagrożeń jest niezwykle cenny z punktu widzenia ekonomii, ponieważ istotą rynków są właśnie zagrożenia tego typu, a odpowiadającą im formą jest konkurencja. Pozwala to wybrnąć ze sprzeczności pomiędzy stabilizacją, jako jednej i istotnych cech bezpieczeństwa ogólnego i państwa, a konieczną destabilizacją wynikającą z rynkowej konkurencji, wymuszającą przestrzeganie reguł efektywnościowych stanowiących o rozwoju, a więc o bezpieczeństwie ekonomicznym.

Jednak z całą mocą należy podkreślić, że taki sposób postrzegania zagrożeń dla gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, może mieć tylko ograniczone zastosowanie. Wynika to z faktu, że kształtowanie tej sfery opiera się głównie na decyzjach politycznych. Dopuszczenie mechanizmu rynkowej alokacji zasobów w obszarze służącym tylko bezpieczeństwu gospodarczych podstaw bezpieczeństwa stanowi tylko np. przetargi na dostarczanie dóbr i usług organizowane przez jednostki wojskowe. Znacznie szerzej wykorzystanie rynkowych mechanizmów jest dopuszczane do obszaru podwójnego zastosowania. Warunkiem tego jest w pewnym zakresie stabilność reguł gry rynkowej (określanych w procesie politycznym), a więc stabilność polityczna (wewnętrzna i zewnętrzna) lub szerzej bezpieczeństwo polityczne państwa.

Zagrożeniem będzie, więc niedostosowanie podmiotów do funkcjonowania i realizacji celów, pod naciskiem konkurencji. Drugą stroną tego stanowiska będzie identyfikowanie zagrożeń z brakiem zmian strukturalnych. Można wręcz stwierdzić, ze nie rzecz w zagrożeniach albo w ich braku, lecz w takim stosunku do nich, który optymalizuje szansę (i pewność) istnienia i prolongowania[14]. Zagrożeniem jest hamowanie wymiany struktur, zarówno sfery realnej, jak i sfery regulacji przestarzałych i nieefektywnych na struktury nowe, sprawniejsze.

Przedstawione sposoby rozumienia zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (lub inaczej zwanego - bezpieczeństwa ekonomicznego), za podstawę ich określenia przyjmują zakres czy też poziom realizacji chronionych wartości. Stąd też możliwość utraty tych wartości lub ich niepełna realizacja są łączone z występowaniem zagrożeń, rozumianych jako oddziaływania niosące niepożądane skutki. Istnieje w związku z tym potrze-

[14] J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa, Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa - Pruszków, 1997, s. 174.

ba określenia tych skutków, aby na tej podstawie stwierdzić czy pojawiły się zagrożenia.

Selekcji zagrożeń z pośród różnorodnych oddziaływań można dokonać tylko na podstawie przyjęcia odpowiednich kryteriów. Dlatego do zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa (bezpieczeństwa ekonomicznego państwa) przyjęto kryteria zbudowane na podstawie przewidywanych skutków negatywnych oddziaływań, jeżeli kryteria te mają spełniać, funkcję osadnika, w którym w odpowiednim czasie istnieje możliwość pojawienia się destrukcyjnych oddziaływań na gospodarkę. Ponadto określone kryteria są niezbędną podstawą obiektywizacji ocen w analizach bezpieczeństwa państwa. Należy ustalić, przed czym powinno się bronić, a w konsekwencji zdecydować jakie przeciwdziałania podjąć i jakie do tego użyć środki. Trafne decyzje można podjąć tylko na podstawie poprawnie zidentyfikowanych zagrożeń.

3. Kryteria zagrożeń gospodarczych

Kryteria rozumiane jako zasady wyznaczające sposób osądzania skutków destrukcyjnych oddziaływań na gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa, wyprowadzane powinny być z nadrzędnego systemu wartości[15]. Zagrożeniami gospodarczego bezpieczeństwa państwa będą te oddziaływania (zjawiska i procesy), które mogą doprowadzić do:

- zahamowania rozwoju gospodarczego lub utraty zdolności rozwojowych;
- pogorszenie pozycji kraju mierzonej udziałem w tworzeniu dochodu narodowego i międzynarodowym podziale pracy w stosunku do gospodarek otoczenia zagranicznego;
- utraty swobody (suwerenności) podejmowania decyzji w sprawach gospodarczych i gospodarczo-obronnych oraz ich optymalizacji;
- utraty zdolności do dostarczania wystarczającej ilości dóbr i usług;
- utraty możliwości utrzymania pożądanego poziomu potencjału militarnego i rezerw gospodarczych w czasie pokoju;
- utraty szeroko rozumianego zaplecza w czasie wojny dla wojsk walczących.

Sformułowane kryteria identyfikacji zagrożeń odnoszą się do pewnych dających się przewidywać progów krytycznych w gospodarce i gospodarczych podstawach bezpieczeństwa państwa (w tym jej powiązań z zagranicą), poniżej których naczelne wartości stanowiące o bezpieczeństwie kraju nie będą mogły być realizowane i chronione.

Zaznaczyć jednak należy, że nie wszystkie zjawiska wyrażone ujemnymi wskaźnikami (np. wyrażone spadkiem wydobycia węgla) należy wiązać z ka-

[15] Wł. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych,* Muza S.A. Warszawa 2001, s. 282.

tegorią zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa. Zagrożeniami nie będą te zjawiska i procesy, które przywracają ich adekwatność do zadań i funkcji wynikających ze zmian sposobów realizacji bezpieczeństwa państwa lub oczyszczają ze zbędnych mocy wytwórczych i produktów, pomimo że statystyka odnotuje związany z tym spadek produkcji. Inaczej mówiąc do zagrożeń nie zalicza się tej części zjawisk, dzięki którym dokonują się zmiany jakościowo - strukturalne, podnoszące efektywność i zdolności gospodarczych podstaw bezpieczeństwa do dostarczania odpowiednich dóbr. Warunkiem jest jednak płynne zastępowanie elementów struktury przestarzałej elementami nowoczesnymi. Do zagrożeń ograniczenia swobody nie należy zaliczać decyzji w podejmowaniu decyzji gospodarczo-obronnych wynikających np. umów handlowych czy wchodzenia w skład ugrupowań integracyjnych, jeżeli są one zgodne własnymi preferencjami kraju i suwerennie dokonanego wyboru[16].

Kształtowanie gospodarczych podstaw bezpieczeństwa kraju - jak wcześniej wskazano jest uwarunkowane, zarówno czynnikami zewnętrznymi jak i wewnętrznymi. Stąd też w zależności od miejsca położenia źródła zagrożenia oddziaływujące na ten podsystem można podzielić na dwie zasadnicze i równorzędne grupy, tj.:

- zagrożenia zewnętrzne;
- zagrożenia wewnętrzne.

Opierając na takim podziale gospodarczy potencjał zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa, w zależności od położenia (miejsca), można podzielić na dwie grupy:

- zewnętrzny potencjał zagrożeń;
- wewnętrzny potencjał zagrożeń.

Ten potencjał może oddziaływać kanałami powiązań gospodarczych z zagranicą w zakresie przepływów rzeczowych i informacyjnych. Miarą tego potencjału może być wielkość środków możliwych do zaangażowania w celach destrukcyjnych lub wielkość i ważność przepływów środków ekonomicznych, które mogą zostać przerwane. Najważniejsze spośród nich grupują się w przepływach:

- towarów i usług;
- ludzi i kapitałów;
- technologii i sztuki zarządzania.

Z listy istniejących i możliwych do określenia przykładów tego potencjału w odniesieniu do każdego państwa, warto wymienić kilka, takie jak:

- nierównorzędność znaczenia dla siebie partnerów w stosunkach ekonomicznych, co może przejawiać się w formie zależności handlu zagranicznego, technologicznej, kapitałowej, itp.;

[16] B. Ulijasz, Czynniki kształtujące poziom bezpieczeństwa państwa, w . T. Bąk, Z. Ciekanowski, L. Szot, Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny, P W S T – E w Jarosławiu, Jarosław 2013, s. 110

- zależność od dostaw (pozyskiwania) istotnych dla funkcjonowania i rozwoju gospodarki czynników, jak np. zależność surowcowo-energetyczna od jednego partnera;
- zależność kredytowo-płatnicza, wyrażona brakiem zdolności kraju do obsługi i redukcji zadłużenia zagranicznego bez istotnego obniżenia rozwoju i konsumpcji;
- wymuszone uzależnienie sfery regulacji gospodarki, wyrażone np. koniecznością uzgadniania polityki gospodarczej i gospodarczo-obronnej z międzynarodowymi instytucjami finansowymi;
- wymuszone ograniczenie udziału w międzynarodowej wymianie (eliminacja z rynków) produktów uznanych za „wrażliwe" przez najsilniejszych partnerów itp.

Na płaszczyźnie ekonomiczno - obronnej przedmiotem zainteresowań są zagrożenia gospodarczych podstaw bezpieczeństwa. Można je podzielić - podobnie jak na płaszczyźnie ogólnoekonomicznej na dwie zasadnicze grupy:

- zewnętrzne zagrożenia ekonomiczno-obronne;
- wewnętrzne zagrożenia ekonomiczno-obronne.

W zależności od położenia źródeł (miejsca) potencjału zagrożeń ekonomiczno-obronnych, można wyróżnić:

- zewnętrzny potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych;
- wewnętrzny potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych.

Potencjał zagrożeń ekonomiczno-obronnych może istnieć w różnych formach. Jako przykładowe można wymienić:

- brak alternatywnych źródeł zaopatrzenia gospodarki w surowce lub produkty strategiczne pozyskiwane z zewnątrz;
- brak trwałej współpracy (powiązań) o odpowiedniej skali z przemysłem obronnym krajów w ramach sojuszniczych ugrupowań;
- eliminacja z międzynarodowych rynków uzbrojenia i sprzętu wojskowego;
- struktura i charakter zagranicznych inwestycji w sektory gospodarki, które mają istotne znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa;
- ograniczenia dostępu do nowoczesnych technologii produkcji i wykorzystania dóbr służących bezpieczeństwu itp.

Obok porządkowania zagrożeń według źródeł i przedmiotu oddziaływań można stosować także inne kryteria klasyfikacji. Dla przykładu - w zależności od charakteru źródeł (impulsu) możliwych destrukcyjnych oddziaływań, czyli sfer, z której pochodzą destrukcyjne oddziaływania - wyróżnić można zagrożenia:

- rzeczowe, które mogą powodować negatywne skutki w rozmiarach i strukturze gospodarczych podstaw bezpieczeństwa;

- informacyjne, wywołujące dezorganizację funkcjonowania bądź nietrafne kierunki rozwoju gospodarczych podstaw bezpieczeństwa.

Wewnętrzne zagrożenia i bariery kształtowania bezpieczeństwa państwa w sposób najbardziej syntetyczny znajdują odzwierciedlenie w ograniczeniach tworzenia produktu krajowego brutto. Znajdują one swoją pierwotną przyczynę w opóźnieniach rozwojowych polskiej gospodarki w stosunku do gospodarek krajów rozwiniętych, a wyrażają się w dysproporcjach struktury tworzenia produktu krajowego brutto. Jako takie mogą być one jednym z istotnych źródeł zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego Polski współtworząc gospodarczy potencjał zagrożeń, przez, który należy rozumieć skalę (poziom, rozmiary) odstępstw makrostruktury produkcji polskiej gospodarki w okresie transformacji od przyjętej za normę makrostruktury typowej dla gospodarki rynkowej.

4. Bariery i zagrożenia kształtowania bezpieczeństwa państwa

Istnienie dużego dystansu i zbyt powolne zbliżanie się do struktury tworzenia produktu krajowego brutto charakterystycznej dla gospodarek rozwiniętych, wyczerpuje znamiona ujęte w kryteriach identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, ponieważ skutkują utratą zdolności rozwojowych (w pożądanym tempie) i pogorszeniem pozycji polskiej gospodarki w międzynarodowym podziale pracy.

Do cech charakterystycznych poprzedniego systemu gospodarczego należał brak funkcjonalnych sprzężeń między trzema kluczowymi kategoriami ekonomicznymi: preferencjami konsumentów, efektywnym popytem a podażą. Tak, więc struktura rzeczowa popytu była dwojako zdeformowana: bezpośrednio w strukturze wewnętrznej popytu oraz pośrednio - wskutek nadmiernych jego rozmiarów globalnych[17]. Ponadto struktura rzeczowa podaży nie była dostosowana nawet do zniekształconej już struktury popytu efektywnego, ponieważ istniała chroniczna nierównowaga w sferze produkcji i nie było barier popytu finalnego.

W pierwszym etapie transformacji w strukturze wewnętrznej produktu krajowego brutto zaszły istotne przekształcenia. Były one wywołane zasadniczymi zmianami warunków popytu i podaży, spowodowanymi reformą deflacyjną i liberalizacyjną początkujących przekształcenia systemowe, które zmieniały logikę alokacji zasobów. Dlatego ten etap transformacji można określić jako okres urealnienia się podstawowych wielkości ekonomicznych pod wpływem racjonalizacji struktury rzeczowej popytu, a w stosunku do okresu socjalizmu poważnie zmieniła się sektorowa struktura cen. Zmalały

[17] Z. Ciekanowski, B. Ulijasz, *Zwalczanie terroryzmu w Unii Europejskiej*, P W S T – E w Jarosławiu, Jarosław 2015, s. 149

względne ceny produkcji rolnej i przemysłu, wzrosty zaś ceny usług. Efektem programu deflacyjnego było natomiast osiągnięcie w łatach 1990-91, po raz pierwszy od 40 lat, trwałego zrównoważenia rynku dóbr konsumpcyjnych, zaopatrzeniowych i inwestycyjnych, a dzięki temu wyeliminowanie chronicznych niedoborów towarów. W tym czasie zmieniła się logika kształtowania struktury gospodarki, w której o decyzjach alokacyjnych przesądzały funkcjonalne sprzężenia między preferencjami konsumentów i efektywnym popytem a podażą. Porównując tendencje zmian zaobserwowanych w Polsce i w większości badanych krajów Europy Zachodniej należy stwierdzić, że ukształtowana w naszej gospodarce struktura tworzenia produktu krajowego brutto w 1997 r. charakteryzuje się bardziej korzystnymi proporcjami, o czym świadczą dodatnie odchylenia udziału przemysłu, handlu i usług finansowo-biznesowych.

W 1998 r. doszło do pierwszego, poważniejszego (od 1992 r.) obniżenie tempa wzrostu produktu krajowego brutto. To osłabienie jego dynamiki należy wiązać przede wszystkim z kryzysem finansowym w Rosji, który rozpoczął się w sierpniu 1998 r. i spowodował załamanie się eksportu polskiego na tamten rynek. Świadczy o tym silna zbieżność czasowa między kryzysem rosyjskim a początkiem załamania się polskiego eksportu, zaś wtórnie - także popytu krajowego, w następstwie tego łamania.

W drugim etapie transformacji w Polsce wyraźna była dezagraryzacja i industrializacja, podobnie jak w krajach zachodnich. Trudna jest natomiast interpretacja relatywnego wzrostu usług. Ich wzrost był uwarunkowany niską podstawą wyjściową. W 1998 r. doszło do zahamowania zaobserwowanej od 1992 r. tendencji wzrostowej udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto. Jednak istotne odchylenia dodatnie na rzecz udziału usług w tworzeniu produktu krajowego brutto w Polsce, w porównaniu do odpowiedniego stadium rozwoju Europy Zachodniej, oznacza, że nasza gospodarka weszła na ścieżkę serwicyzacji.

Na podstawie analizy dostępnej literatury i argumentów empirycznych można stwierdzić, że w miarę rozwoju gospodarczego najpierw obniżają się udziały rolnictwa i rosną udziały przemysłu w gospodarce, później spadają udziały przemysłu, zwiększają się natomiast relatywnie usługi rynkowe. Powstały koncepcje tzw. społeczeństwa postindustrialnego, które wykorzystywano m.in. w formułowaniu długoterminowych prognoz rozwoju gospodarki zachodniej. W makrostrukturze produkcyjnej wielu krajów Europy Zachodniej wystąpiły następujące zjawiska[18]: *dezagraryzacja, industrializacja, stabilizacja udziału przemysłu w tworzeniu produktu krajowego brutto, dezindustrializacja oraz serwicyzacja.*

Dezagraryzacja stanowi uniwersalną, ponadustrojową prawidłowość strukturalną każdej gospodarki. Wynika to:

[18] Tamże, s. 590.

- z rolniczego charakteru każdej gospodarki w punkcie startu do rozwoju;
- z naturalnych barier ekspansji produkcji rolniczej (ziemia), która w przeciwieństwie do działów pozarolniczych może w dłuższym czasie wzrastać wyłącznie przez intensyfikację;
- w miarę wzrostu zamożności społeczeństwa - ze stopniowego przesuwania się popytu z dóbr żywnościowych na dobra przemysłowe, a następnie na usługi (rynkowe).

Industrializacja oznacza wypieranie z gospodarki sektora rolniczego. Można, zatem powiedzieć, że w punkcie startu każda gospodarka ma niewielki przemysł, który w przeciwieństwie do rolnictwa może ekstensywnie, wzrastać[19].

Stabilizacja udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto oznacza, że gospodarka osiągnęła pułap swego nasycenia przemysłem.

Dezindustrializacja oznacza to, że nasycenie przemysłem zaczyna się zmniejszać wtedy gdy wypierają go inne bardziej dynamicznie rozwijające się sektory (pozarolnicze)[20].

Serwicyzacja to przesuwanie działalności gospodarczej firm, zakładów przemysłowych, koncernów na świadczenie usług. Serwicyzacja dotyczy zwykle: zarządzania, przemysłu teleinformatycznego, nowych technologii, ochrony środowiska itp. To właśnie serwicyzacja gospodarki najczęściej powoduje początkową stabilizację udziału przemysłu w produkcie krajowym brutto, a później jego względny spadek.

Z przedstawionych zmian strukturalnych wynika, że tendencję do dezindustrializacji i serwicyzacji gospodarki wykazały relatywnie później rozwinięte kraje Europy Zachodniej. W związku z tym można przypuszczać, że gdyby gospodarka Polski miała dalej iść śladem krajów Europy Zachodniej w procesie przemian makrostrukturalnych, to powinna rozpocząć dezindustrializację i autentyczną serwicyzację jeszcze szybciej niż później rozwinięte gospodarki zachodnioeuropejskie. Proces transformacji z istoty swej polega, bowiem na przyspieszonym, w porównaniu z krajami zachodnimi, przekształceniu się gospodarki w całkowicie rynkową.

Relatywna dynamika przemysłu w Polsce w drugim etapie transformacji przebiega nieco szybciej niż kilkadziesiąt lat temu w Europie Zachodniej. Zdaje się to potwierdzać przypuszczenie, że punkt nasycenia gospodarki przemysłem na rzecz serwicyzacji może być w Polsce osiągnięty przy relatywnie niższym produkcie krajowym brutto na jednego mieszkańca niż to było w Europie Zachodniej. W tym celu musi się rozpocząć ekspansja takich usług, jak: transport, telekomunikacja, informatyka wraz z ponowną ekspansją pośred-

[19] Przykładem wykorzystania ekstensywnego wzrostu przemysłu była gospodarka PRL, która nasyciła kraj przemysłem znacznie ponad rynkowe standardy zachodnioeuropejskie, to jednak z poważnym naruszeniem makroproporcji produkcyjnych.

[20] Proces ten jest dodatkowo pobudzany przez przerzucanie przez kraje rozwinięte części przemysłu do krajów rozwijających się.

nictwa finansowego w miarę szybkiego wzrostu produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca.

Wiodącymi przyczynami dokonujących się zmian w strukturze polskiej gospodarki, były przede wszystkim skutki reform deflacyjnej i liberalizacyjnej. Natomiast po to, ażeby widoczne były owoce zmian w postaci ekspansji produkcji konkurencyjnej w skali międzynarodowej, muszą być przyspieszone reformy instytucjonalne - systemowe. Dotychczasowe efekty produkcyjne ciągle stanowią bowiem w większym stopniu skutki historycznie pierwszych dwóch reform niż zaawansowanych reform instytucjonalno - systemowych. Te reformy powinny także przyczynić się do intensywniejszego rozwoju sfery usług edukacyjno – naukowych, finansowo - ubezpieczeniowych, informacyjnych i telekomunikacyjnych[21]. Może to spowodować w przyszłości ustabilizowanie udziału przemysłu, a następnie rozpoczęcie procesu dezindustrializacji. Byłby to dowód, że gospodarka Polski osiągnęła już strukturalną dojrzałość podobną do rozwiniętych krajów Europy Zachodniej. Podsumowując dokonane rozważania wewnętrznych zagrożeń gospodarczych podstaw bezpieczeństwa państwa, należy stwierdzić, że dokonujące się w tej dziedzinie zmiany prowadzą do ich pomniejszenia. Ta korzystna tendencja przejawia się poprzez procesy prowadzące do upodobniania się struktury tworzenia produktu krajowego brutto do analogicznej struktury krajów Europy Zachodniej. Bezwzględne pomniejszenie gospodarczego potencjału zagrożeń w strukturze gospodarki, ograniczy zagrożenia bezpieczeństwa gospodarczego Polski, polegające na możliwości utraty zdolności gospodarki do rozwoju.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego Polski wynikają również z międzynarodowych stosunków gospodarczych, które to oprócz korzyści płynących z międzynarodowego podziału pracy i międzynarodowego obrotu gospodarczego, kreują także zewnętrzny potencjał zagrożeń gospodarczych. Może być on określany na różnych poziomach, a także w różnych układach podmiotowych i przedmiotowych. Najbardziej ogólnym sygnałem pojawienia się źródeł i potencjału istotnych zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego Polski jest brak równowagi w wymianie gospodarczej z zagranicą (deficyt), a także jej struktura.

Przejawem powstania zewnętrznego potencjału zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego kraju, jak uprzednio wspomniano, jest deficyt obrotów bieżących bilansu płatniczego kraju na poziomie uznanym za niebezpieczny. Powstanie i utrzymywanie się tego deficytu na poziomie uznanym za niebezpieczny najczęściej jest rezultatem nieodpowiedniego przebiegu wewnętrznych procesów rozwojowych i sytuacji gospodarczej, a także przejawem niewłaściwego bądź nieskutecznego kształtowania stosunków gospodarczych z zagranicą. Przyczyny mogą tkwić także w kształtowaniu się uwarunkowań zewnętrznych, a zwłaszcza w przebiegu koniunktury gospodarczej w krajach

[21] A. Lipowski: *Zmiany w strukturze…*, dz. cyt., s. 594.

zewnętrznego otoczenia gospodarczego a także w pojawianiu się ograniczeń i barier wymiany na rynkach zagranicznych.

Podsumowanie

Podjęte rozważania dotyczące kształtowania bezpieczeństwa państwa było jest i będzie bardzo ważne. Bezpieczeństwo państwa w ostatnich latach bardzo się zmieniło, poprzez zmiany jakie zaszły w Polsce jak również w Europie Środkowej i Wschodniej, powstały nowe uwarunkowania bezpieczeństwa. Państwo funkcjonuje w bliższym lub dalszym otoczeniu międzynarodowym mającym wpływ na tworzenie się i funkcjonowanie różnych uwarunkowań dotyczących bezpieczeństwa jak i gospodarki narodowej.

Ogólnie uwarunkowania bezpieczeństwa państwa można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Należy podkreślić, że na płaszczyźnie zewnętrznej uwarunkowania polityczne bezpieczeństwa ekonomicznego odnoszą się do określonego bloku państw(organizacji), a także do charakteru stosunków wypracowanych z innymi państwami i organizacjami.

W zbiorze uwarunkowań wewnętrznych polityki bezpieczeństwa państwa, dostrzec i wyróżnić trzeba przede wszystkim czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczne itp., które mogą mieć charakter kreatywny, jak i destrukcyjny. Jeśli nabierają charakteru destrukcyjnego to nie tylko osłabiają one potencjał państwa, ale również zwiększają jego podatność na presje zewnętrzne. Nieuniknione koszty społeczne kryzysu gospodarczego, przeprowadzanych głębokich reform rynkowych, a zwłaszcza bezrobocie, sprzyja szerzeniu się frustracji, rozprężenia, wzrostu przestępczości i innych patologicznych zjawisk społecznych. W tych warunkach może tworzyć się atmosfera sprzyjająca rozprzestrzenianiu się groźnych tendencji szowinistycznych lub nacjonalistycznych, dlatego demokracja otrzymana raz nie jest na zawsze, należy o nią ciągle dbać.

Bibliografia:

1. Ciekanowski Z., Ulijasz B., *Zwalczanie terroryzmu w Unii Europejskiej*, PWSTE, Jarosław 2015.
2. Dworecki S.*, Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994.
3. Dworecki S.*, Od konfliktu do wojny*, BUWIK, Warszawa 1996.
4. Frejtag – Mika, E. Kołodziejak Z., Putkiewicz W., *Bezpieczeństwo ekonomiczne we współczesnym świecie,* Politechnika Radomska, Radom 1996.
5. Korycki S., *System bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa 1994.

6. Koziej S., Wołkowicz F., *Podstawowe założenia polityki bezpieczeństwa i strategii obronnej*, AON, Warszawa 1998.
7. Rotfeld A.D., *Bezpieczeństwo Polski a Bezpieczeństwo Europy* [w:] Sprawy Międzynarodowe" 1984 nr 7.
8. Rutkowski C.. *Bezpieczeństwo i obronność: strategie-koncepcje-doktryny*, AON, Warszawa 1995.
9. Stachowiak Z., *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego państwa – jego istota, uwarunkowania i umiejscowienie w ogólnym problemie bytu narodu i państwa. Podstawy, mechanizmy i procedury kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego Polski z punktu widzenia narodowej i sojuszniczej strategii obronnej*. Praca zbiorowa, pod kier. nauk. Z. Stachowiaka, AON, Warszawa 2001.
10. Stachowiak Z., *Bezpieczeństwo ekonomiczne [w:]Ekonomika obrony*, Praca zbiorowa pod red. Stankiewicza, AON, Warszawa 1994.
11. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Praca zbiorowa, pod kier. nauk. J. Pawłowskiego, AON, Warszawa 2002.
12. Павлючук Ю.Н., Козлов А.А., *Обеспечение экономической безопасности предприятий как фактор эффективного управления производственными системами.* //Вестник Брест. государственного технического университета. – 2002. – № 3: Экономика.
13. Pawluczuk J., *Bezpieczeństwo informacyjne podmiotów gospodarczych* [w:] *Wektory bezpieczeństwa*. – pod red. T. Bąka, PWSTE, Jarosław 2013.
14. Pawluczuk J., *Uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa [w:] Determinanty bezpieczeństwa człoweka a rozwój regionalny*. – pod red. T. Bąk, Z. Ciekanowski, PWSTE, Jarosław 2013.
15. Ulijasz B., *Czynniki kształtujące poziom bezpieczeństwa państwa,[w:] Determinanty bezpieczeństwa człowieka a rozwój regionalny*, pod red. T. Bąk, Z. Ciekanowski, L. Szot, PWSTE, Jarosław 2013.